

ИЗЛОЖБА „ХИЛАНДАРСКИ МЕДИЦИНСКИ КОДЕКС И СРПСКА СРЕДЊОВЕКОВНА МЕДИЦИНА” У ГАЛЕРИЈИ ПРИРОДЊАЧКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Александра Савић,¹ Снежана Јарић²

¹ Природњачки музеј у Београду, Београд, Србија

² Институт за биолошка истраживања „Синиша Станковић” (ИБИСС) – Институт од националног значаја за Републику Србију, Универзитет у Београду, Београд, Србија

“HILANDAR MEDICAL CODEX AND SERBIAN MEDIEVAL MEDICINE” EXHIBITION AT THE GALLERY OF NATURAL HISTORY MUSEUM IN BELGRADE

Aleksandra Savić,¹ Snežana Jarić²

¹ Natural history museum in Belgrade, Belgrade, Serbia

² Institute for Biological Research "Siniša Stanković", National Institute of the Republic of Serbia, University of Belgrade, Belgrade, Serbia

У Галерији Природњачког музеја у Београду 26. јануара 2023. године свечано је отворена изложба „Хиландарски медицински кодекс и српска средњовековна медицина” аутора Александре Савић, музејског саветника Природњачког музеја и др Снежане Јарић, научног саветника Института за биолошка истраживања „Синиша Станковић” (ИБИСС). Ботаничке илустрације је урадио Бора Милићевић, ликовни техничар Природњачког музеја. На свечаном отварању изложбе у Галерији Природњачког музеја на Калемегдану, осим ауторки, публици су се обратили г. Славко Спасић, директор Природњачког музеја и др Катарина Шавикин, помоћник директора за науку Института за проучавање лековитог биља „Др Јосиф Панчић”, која је истакла значај савремених истраживања лековитих биљака коришћених у средњем веку. Изложбу је отворила Данијела Ванушић, помоћник министра за културно наслеђе и дигитализацију Министарства културе Републике Србије.

Изложба је приређена са циљем да се јавности представе медицинска знања и пракса лечења људи природним лековитим средствима, која су била доступна у средњем веку у Србији. Основна медицинска и фармаколошка знања средњег века била су у почетку везана за манастире и базирала су се на коришћењу бројних лековитих средстава биљног, животињског и минералног порекла. Записи о медицинској и фармаколошкој пракси вековима су чувани у бројним манастирским архивама, које се у новије време отварају и подаци се објављују у научним радовима.

Један од најпознатијих и најзначајнијих докумената српске средњовековне медицине представља рукопис

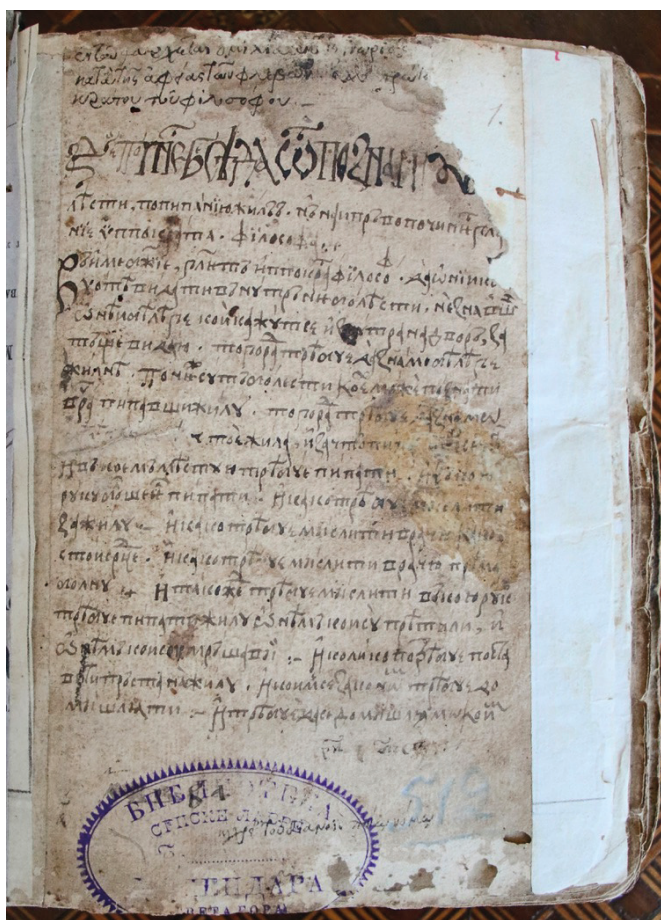
On 26 January 2023, the exhibition “Hilandar medical codex and Serbian medieval medicine” authored by Aleksandra Savić, museum advisor for the Natural history museum and Dr Snežana Jarić, scientific advisor at the Institute for Biological Research "Siniša Stanković" (IBISS) was officially opened at the Gallery of Natural history museum in Belgrade. Botanical illustrations were made by the Museum's art technician Bora Milićević. At the gala opening of the exhibition at the Gallery of Natural history museum in Kalemegdan, the speakers who addressed the audience, apart from the authors, were Mr Slavko Spasić, director of the Natural history museum and Dr Katarina Šavikin, assistant director for the Science Department of the Institute for medicinal plants “Dr Josif Pančić” who underscored the significance of contemporary research of medicinal plants that were used during the middle ages. The exhibition was opened by Danijela Vanušić, assistant minister for cultural heritage and digitalisation of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia.

The exhibition was curated with the aim to present to the public the body of medical knowledge and treatment practices in human medicine using natural remedies, that were available during the Middle Ages in Serbia. Basic medical and pharmacological knowledge of the Middle Ages were, at the beginning, linked to monasteries and based on using numerous remedies of plant, animal and mineral origin. Records of medical and pharmacological practice have been kept for centuries in numerous monastery archives, which are recently being accessed and data is published in scientific papers.

One of the most famous and the most significant docu-

Хиландарски медицински кодекс (15–16. век), као најкомплетнији превод велике збирке рукописа средњовековне медицинске праксе Салерно-Монпелје школе. Рукопис је јединствени зборник сачуваних медицинских и фармаколошких списа, који се могу сматрати првом српском и првом словенском фармакопејом. Слични списи написани народним језиком нису постојали код других словенских народа, као ни код већине европских народа у том периоду. Истраживање Хиландарског медицинског кодекса је од изузетног значаја за културу и историју српске медицине, фармације и ботанике, јер расветљава бројне чињенице о том периоду историје (слика 1).

ments of Serbian medieval medicine is the manuscript Hilandar medical codex (XV–XVI century), as the most complete translation of the large manuscript collection belonging to medieval medical practice of Salerno-Montpellier school. The manuscript is a unique collection of preserved medical and pharmacological scriptures, which may be regarded as the first Serbian and the first Slavic pharmacopoeia. There were no similar scriptures written in the vernacular among other Slavic nor among most European peoples at the time. Research of Hilandar medical codex is of outstanding importance for the culture and history of Serbian medicine, pharmacy and botany, as it elucidates many facts about that historical period (Figure 1).

Слика 1. Прва страница Хиландарског медицинског кодекса. Фото: А. Марковић

Figure 1. The first page of the Hilandar medicinal codex. Photo: A. Marković

Рукопис је 1952. године открио академик Ђорђе Сп. Радојичић у ризници српског манастира Хиландар на Светој Гори. Назвао га је по првој страници списа „Израгање о дијагнози болести на основу пипања пулса“ (*Бесѣда от познаніа болѣсти по пипанію жилъѣ*), а у хиландарској архивској грађи заведен је под бројем 517. Његово откриће представља једно од најзначајнијих корака у истраживању историје медицине средњег века у Србији, али и у Европи. Године 1980. објављено је фототипско издање Хиландарског медицинског кодекса, а деценију касније, академик Реља В. Катић је објавио и превод текста са старословенског на са-

The manuscript was discovered in 1952 by academician Đorđe Sp. Radojčić at the treasury of monastery Hilandar on the Holy Mountain. It was named after the first page of the scripture “Treatise on diagnosis based on feeling the pulse” (*Бесѣда от познаніа болѣсти по пипанію жилъѣ*), and in Hilandar archives it is filed under number 571. Its discovery is one of the most significant steps in exploring the history of medieval medicine in Serbia, but also in Europe. A phototypic edition of Hilandar medical codex was published in 1980 and, a decade later, academician Relja V Katić has published a contemporary Serbian translation of the text from the old Slavic language, with an introduc-

времени српски језик, са уводном студијом о историји српске средњовековне медицине. Рукопис обухвата неколико врста медицинских списа: Списе из интерне медицине, Списе о инфективним болестима, Токсиколошке списе, Спис из педијатрије, Терапијска упутства, Спис из хирургије и Фармаколошке списе.

Списи из интерне медицине и Фармаколошки списи су најобимнији део Кодекса. Посебан значај Фармаколошких списа се огледао у садржају информација о простим и сложеним лековима (уља, масти, пилуле, мелеми и сирупи) биљног, животињског и минералног порекла, начину њихове припреме, примене и дозе за третман болести. Садржај Фармаколошких списа указује и на познавање карактеристика биљних врста, њиховог порекла, степена лековитости, начина и времена сакупљања. Кодекс представља ризницу народних медицинских термина и прво писано дело које истовремено садржи народну и научну ботаничку терминологију, због чега се може сматрати претечом српске ботанике.

Оригинални примерак Хиландарског медицинског кодекса се налази у архиви манастира Хиландар, док се његово фототипско издање чува у Народној библиотеци Србије у Београду.

Изложба се састоји из три целине. Први део изложбе представља медицину старог и средњег века у свету и медицинска достигнућа бројних цивилизација током историје (почев од кинеске, индијске и исламске медицине, медицине старог Египта и Александрије, преко медицине античке Грчке и античког Рима до византијске медицине).

У другом делу изложбе представљена је медицина средњег века у српским земљама у периоду пре и за време Немањића (анимистичка, верска – канонска и апокрифна медицина). Такође, ту је и научна медицина коју су на српским дворовима примењивали школовани лекари са медицинских универзитета Италије и Француске. Представљен је и настанак првих српских болница у оквиру манастира (прва болница на Хиландару основана је 1199. године, затим у Студеници 1208. године), које је основао и чији рад је уредио Свети Сава. Описани су први лекари и фармацеути на територији српских земаља, као и дворска и градска медицина.

Куриозитет изложбе су изузетно ретки, сачувани средњовековни експонати из области хирургије са подручја Србије из периода 12–16. века (хируршки нож, сврдло за вађење метака, пинцете, наочаре лекара, скалпели, маказе) из Музеја Рас у Новом Пазару и болнице манастира Свети Георгије у Дабру (манастир Мажићи)

study on history of Serbian medieval medicine. The manuscript encompasses several types of medical scriptures: Scripture on internal medicine, Scripture on infectious diseases, Toxicology scriptures, Scripture on paediatrics, Therapeutic protocols, Scripture on surgery and Pharmacology scriptures.

Scriptures on internal medicine and Pharmacological scriptures are the most extensive part of the Codex. The special significance of Pharmacological scriptures lay in information content on simple and composite medicines (oils, ointments, pills, emplastra and syrups) of plant, animal and mineral origin, their preparation methods, use and dosage for treating illness. The content of Pharmacological scriptures also indicates the knowledge on characteristics of plant species, their origin, degree of healing properties, collection period and methods. The code presents a rich source of vernacular medical terminology and a first written work that contains both scientific and vernacular botanical terminology, which is why it can be considered as a forerunner of Serbian botany.

The original copy of the Hilandar medicinal codex is in the archives of monastery Hilandar, while its phototypic edition is kept in the National Library of Serbia in Belgrade.

The exhibition is comprised of three sections. The first section of the exhibition presents ancient and medieval medicine around the world and medical achievements of various civilisations throughout history (starting with Chinese, Indian and Islamic medicine, medicine of ancient Egypt and Alexandria, through medicine of ancient Greece and Rome to Byzantine medicine).

Medieval medicine of Serbian lands in the period predating and during the rule of the house of Nemanjić (animistic, religious – canonical and apocryphal medicine) is presented in the second section. Scientific medicine practiced in Serbian courts by schooled physicians from medical universities in Italy and France is also featured. Founding of first Serbian hospitals, started and organised by Saint Sava within monasteries is shown (the first hospital in the monastery Hilandar was founded in 1199, and the following in Studenica 1208). The first doctors and pharmacists on then Serbian territories are described, as well as court and city medicine.

A special rarity of the exhibition are the extremely rare, well preserved surgical medieval exhibits originating from the territory of Serbia from 12 – 16th century (surgical knife, bullet extractor drill, tweezers, doctors' glasses, scalpels, scissors) from the Museum Ras in Novi Pazar and the hospital in the Saint George monastery in Dabar (monastery

код Прибоја. Представљена је и трепанована лобања старости око 2000 година (медицински захват бушења кости лобање ради ослобађања од главобоља) из Народног музеја Кикинда.

Трећа целина изложбе посвећена је спису „Хиландарски медицински кодекс”, његовом проналаску, истраживању и значају. На изложби је изложено фототипско издање Кодекса у штампаном и дигиталном облику.

Као засебна целина представљен је Фармаколошки спис у коме су описани прости и сложени лекови, биљног, животињског и минералног порекла. Представљено је око 90 врста биљака (са наведеним фармаколошким дејством), и то у природном облику (као башта), у хербаризованом облику, и у форми ботаничких илустрација. Многе од тих биљака се и данас користе у лековите сврхе (камилица, мајчина душица, нана, алоја, пелин, коприва, рицинус, шипурак, жалфија, босиљак); неке се користе у исхрани као зачин (бибер, цимет, анис, шафран, ловор, капар, ђумбир), а многе су због своје хранљивости саставни део свакодневне исхране (маслина, нар, грожђе, урма, бадем, орах, дуња, шљива, дивља јабука и крушка, бундева, бели лук, сремш, празилук и др). Представљене су и неке токсичне биљке (кукурек, буника, мандрагора). Део изложбе је посвећен и лековима животињског (домаћа кокош, дивља гуска, дабар, змија, рог јелена) и минералог порекла (антимон, злато, арменска глина, бакар, жива, олово, цеђ, магнетни камен, нафта, шалитра, сумпор) који су имали своју улогу у средњовековној медицини, а изложени су примерци из збирки Природњачког музеја и Хемијског факултета у Београду (слика 2).

Mazici) close to Priboj. A 2000 years old trepanned skull (medical intervention of drilling a whole in the skull to relieve headaches) from the National Museum in Kikinda.

The third unit of the exhibition is devoted to the script “Hilandar Medical Codex”, to its discovery, research and significance. The exhibition presents the printed and digital forms of phototypic edition of the Codex.

The Pharmacological scripture containing descriptions of simple and complex medicines of plant, animal and mineral origin is presented as a separate section. Around 90 types of plants (with stated pharmacological activity), in their natural form (in a garden), in herbaria and as botanic illustrations are presented. Many of these plants are used today for medicinal purposes (chamomile, thyme, mint, aloe, wormwood, nettle, castor, rosehip, sage, basil); some are used in food as a spice (pepper, cinnamon, anise, saffron, laurel, capers, ginger), and many are an integral part of the daily diet due to their nutritive characteristics (olive, pomegranate, grape, date, almond, walnut, quince, plum, wild apple and pear, pumpkin, garlic, ramsons, leek, etc.). Some toxic plants (hellebore, henbane, mandrake) were also presented. A part of the exhibition is devoted to medicines of animal origin (domestic chicken, wild goose, beaver, snake, deer horn) and of mineral origin (antimony, gold, Armenian clay, copper, mercury, lead, sieve, magnetic stone, oil, saltpetre, sulphur) which had a role in medieval medicine and specimens from the collections of the Natural history museum and Museum of Faculty of Chemistry in Belgrade are on display (Figure 2).

Слика 2. Детаљ са изложбе

Figure 2. A detail from the exhibition

Изложбу прати истоимена монографска публикација, на 132 стране, рађена у колору.

The exhibition is accompanied by a 132-page monography with colour illustrations.

Изложба је употпуњена компонованом музиком и ексклузивним фотографијама манастира Хиландар и природе Свете Горе, аутора Александра Марковића. Дизајн изложбе потписују Озарија Марковић Лашић, архитекта и Небојша Васиљевић, графички дизајнер, а дизајн и прелом каталога Снежана Рајковић, графички дизајнер.

The exhibition is complemented by specially composed music and exclusive photos of the monastery Hilandar and of the Holy Mount nature, authored by Aleksandar Markovic. Design of the exhibition belongs to architect, Ozarija Markovic Lasic, and graphic designer Nebojsa Vasiljevic, while graphic designer Snežana Rajković is the author of catalogue design and layout.

Изложба се организује у сарадњи са Институтом за биолошка истраживања „Синиша Станковић”, Музејом Рас из Новог Пазара, Манастиром Бања (код Прибоја) уз благослов Милешевске епархије Српске православне цркве, Народном библиотеком Србије, Библиотеком Матице српске, Хемијским факултетом у Београду и Народним музејом из Кикинде. Пријатељ изложбе је Институт за проучавање лековитог биља „Др Јосиф Панчић”. Изложба се организује уз подршку Министарства културе Републике Србије.

The exhibition has been organised in collaboration with the Institute for Biological Research „Siniša Stanković”, Museum Ras from Novi Pazar, Monastery Banja (near Priboj) with permission of the Mileševa eparchy of the Serbian Orthodox church, in collaboration with the National Library of Serbia, Library of Matica Srpska, Faculty of Chemistry in Belgrade and National Museum in Kikinda. The Institute for medicinal plants „Dr Josif Pančić“ has the status of friend of the exhibition. The exhibition was organised with the support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia.

Публика ће изложбу моћи да посети до краја јуна 2023. године.

It will be open for the public until the end of June 2023.

Кореспонденција / Correspondence

Александра Савић - Aleksandra Savić
aleksandra.savic@nhmbeo.rs